

DOI: 10.15276/ETR.06.2025.2
DOI: 10.5281/zenodo.18057398
UDC: 339.5
JEL: F13, F15, H26, K34

МИТНА СПРАВА ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

CUSTOMS AFFAIRS AS AN ELEMENT OF THE SYSTEM OF STATE REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Oleksandr Ye. Bavyko, Doctor of Economic Sciences, Professor
Odesa Polytechnic National University, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0087-2656
Email: o.ie.bavyko@op.edu.ua

Received 19.10.2025

У сучасних умовах глобалізації зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) посідає одне з ключових місць у забезпеченні сталого економічного розвитку держави та її геополітичної впливовості. Одночасно із позитивними впливами ЗЕД, що пов'язані з розширенням ринків збуту, залученням інвестицій та посиленням науково-технічного співробітництва, виникають і численні ризики. Серед них – посилення конкуренції з боку іноземних виробників, зростання залежності від коливань кон'юнктури світових ринків, поширення протиправних дій у сфері ЗЕД, що призводять до втрат державного бюджету та загроз економічній безпеці країни.

В умовах міжнародної політичної та економічної турбулентності митна справа набуває вагомого значення, як один із найважливіших інструментів державного регулювання ЗЕД. Її завданням виступає не лише виконання фіскальної функції через справляння митних платежів, а й захист внутрішнього ринку, протидія контрабанді та митним правопорушенням, підтримка балансу у зовнішньоторговельних відносинах. Застосування митних процедур безпосередньо впливає на економічний розвиток країни, оскільки визначає умови доступу товарів та послуг на внутрішній ринок, формує конкурентне середовище та створює передумови для інтеграції у міжнародні економічні структури.

Водночас необхідно зважати на те, що сучасні тенденції міжнародних відносин характеризуються посиленням протекціоністських заходів, загостренням торговельних суперечок та митних конфліктів, що вказує на практику використання митної справи не лише як економічного, а й як політичного інструменту. Для вирішення завдань євроінтеграції України, питання організації митної справи набувають особливої актуальності. Вони безпосередньо пов'язані з дотриманням міжнародних стандартів у сфері справляння митних формальностей, забезпечення економічної безпеки країни, формування сприятливого бізнес-середовища та реалізації національних інтересів у сфері ЗЕД.

Бавико О.Є. Митна справа як елемент системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Науково-методична стаття.

У статті досліджено митну справу як ключовий елемент державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Розкрито її роль у забезпеченні економічної безпеки, захисті внутрішнього ринку та сприянні інтеграції України у світову економіку. Проведено аналіз основних функцій митної політики та складових елементів митної справи, зокрема митного контролю, оформлення, тарифних і нетарифних методів регулювання. Оцінено сучасну практику їх застосування, виявлено проблеми протидії контрабанді й митним правопорушенням. Обґрунтовано напрями удосконалення митної політики України в умовах глобалізаційних викликів та євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: митна справа, митна політика, зовнішньоекономічна діяльність, державне регулювання, контроль, методи, функції, тарифні методи, нетарифні методи

Bavyko O.Ye. Customs Affairs as an Element of the System of State Regulation of Foreign Economic Activity. Scientific and methodical article.

The article examines customs affairs as a key element of state regulation of foreign economic activity. Its role in ensuring economic security, protecting the domestic market and promoting Ukraine's integration into the world economy is revealed. The main functions of customs policy and the constituent elements of customs, in particular customs control, clearance, tariff and non-tariff methods of regulation are analyzed. The current practice of their application is assessed, problems of combating smuggling and customs offenses are identified. Directions for improving the customs policy of Ukraine in the context of globalization challenges and European integration processes are substantiated.

Keywords: customs affairs, customs policy, foreign economic activity, state regulation, control, methods, functions, tariff methods, non-tariff methods

Таким чином, дослідження митної справи як елементу державного регулювання ЗЕД є важливим як з наукової, так і з практичної точки зору. Це зумовлено потребою у пошуку балансу між лібералізацією міжнародної торгівлі та захистом національної економіки, а також удосконаленням інституційних та правових засад функціонування митної системи України в умовах зростання глобальних викликів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

В останні роки зростає кількість наукових праць та аналітичних звітів, які присвячені ролі митної справи в системі державного регулювання ЗЕД. Організаційний механізм реалізації завдань митної справи та можливі організаційні, інституційно-правові напрями його оптимізації досліджують у своїх працях Гребельник О.П., Погріщук Г.Б., Бей С.О., Тімошенко Н.М., Кийда Л.І., Шевченко Н.І.

У дослідженнях та звітах Міжнародного банку реконструкції та розвитку наголошується на важливості інституційних реформ і технічної модернізації митних органів як ключових чинників підвищення ефективності митної справи та зменшення корупційних втрат. Аналітика міжнародних організацій та дослідження вказують на необхідність поєднання технічних рішень із реформами управління та підвищенням професіоналізму службовців митниці [1].

У дослідженні UNODC звертається увага на взаємозв'язок між організованою злочинністю, контрабандою та збереженням економічної безпеки під час тривалих криз. Підкреслюється, що ефективна митна справа має поєднувати превентивні заходи (аналітика, профайлінг ризиків) з інструментами міжнародного співробітництва у протистоянні кримінальним загрозам [2].

Великий блок політико-економічних публікацій присвячені аналізу поточного стану ЗЕД в Україні, впливу поточної митної політики та відповідних заходів митного регулювання з боку Європейського Союзу на стан української економіки (наприклад, тимчасові режимні рішення ЄС щодо митних преференцій або введення обмежень) [3].

Зміст останніх публікацій підтверджує, що митна справа сьогодні розглядається як багатофункціональний інструмент державного регулювання ЗЕД, що вимагає комплексних підходів до її реалізації. Найбільшої актуальності у сфері митної справи набувають проблеми управління митними ризиками, боротьби з корупцією, адаптації митних процедур до умов воєнного стану.

Мета дослідження полягає у проведенні комплексного аналізу митної справи як складового елемента системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, визначення її ролі у забезпеченні національних економічних інтересів та інтеграції України у світову економіку, а також дослідження складових організаційного механізму реалізації митної справи та практики застосування окремих методів тарифного і нетарифного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження

В аналізі митної справи необхідно виходити з того, що вона є елементом системи державного регулювання економічних відносин у сфері ЗЕД. Одночасно необхідно зазначити, що непоодинокими є випадки, коли засоби митного регулювання використовуються не тільки в економічних, а і в політичних цілях. Такі приклади в історії міжнародних економічних відносин отримали назву «митні війни».

Важливість складових елементів державного регулювання, до переліку яких відноситься й митна справа, обумовлена тим що ЗЕД є однією з найвагоміших сфер економічної системи країни. В її межах відбуваються господарські операції і процеси, пов'язані з торгівлею товарами, наданням послуг, міжнародним розподілом виробництва, науково-технічним обміном, інвестиційною діяльністю, які здійснюються за участі суб'єктів господарювання різних країн [4].

ЗЕД відіграє ключову роль у розвитку сучасної держави, оскільки забезпечує її інтеграцію у регіональну та світову економіку, розширює можливості для бізнесу, сприяє формуванню конкурентоспроможного національного господарства. Завдяки участі у міжнародній торгівлі країни отримують валютні надходження від експорту товарів та послуг, що позитивно впливає на їх платіжний баланс і фінансову стабільність.

В умовах глобалізації ЗЕД забезпечує країнам можливість для активної участі у міжнародному поділі виробництва товарів, входження до стратегічних торговельних та політичних альянсів, посилення свого впливу на міжнародній арені. Невипадково найвпливовіші країни у світі США та Китай є лідерами у світовій торгівлі, а Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія та Нідерланди, відіграють роль провідних країн у Європі, табл. 1.

Крім того, ЗЕД сприяє розвитку внутрішнього виробництва та орієнтованих на експорт напрямів бізнесу, створенню нових робочих місць, зростанню добробуту населення та підвищенню соціально-економічної стабільності.

Одночасно, необхідно зауважити на тому, що вплив зовнішньоекономічної діяльності може мати не тільки позитивний, а й негативний характер. По-перше, загальна лібералізація міжнародних відносин та курс на вільну торгівлю, який активно розвивається Світовою організацією торгівлі містять ризики пов'язані, перед усім, з економічною експансією товаровиробників з інших країн. Наприклад, багатократне збільшення імпорту товарів легкої промисловості з Китаю до України наприкінці 90-х років ХХ століття (одяг, взуття, текстиль, аксесуари) призвів до занепаду вітчизняної легкої промисловості. Така сама ситуація спостерігалась у вітчизняному машинобудуванні, коли в умовах доступності відносно недорогих та більш якісних автомобілів імпортного виробництва, вітчизняне автомобілебудування практично зникло.

Таблиця 1. Частка країн-лідерів у загальному обсязі міжнародної торгівлі за інформацією Світової організації торгівлі у 2024 році

Країна	Експорт		Країна	Імпорт	
	млрд дол. США	частка, %		млрд дол. США	частка, %
Всього	24431	100	Всього	24747	100
Китай	3577	14,6	США	3359	13,6
США	2065	8,5	Китай	2587	10,5
Німеччина	1683	6,9	Німеччина	1425	5,8
Нідерланди	921	3,8	Велика Британія	816	3,3
Японія	707	2,9	Нідерланди	812	3,3
Південна Корея	684	2,8	Франція	750	3,0
Італія	674	2,8	Японія	743	3,0
Гонконг, Китай	646	2,6	Гонконг, Китай	704	2,8
Франція	640	2,6	Індія	702	2,8
Мексика	617	2,5	Мексика	644	2,6
Україна	42	0,17	Україна	70	0,3

Джерело: складено автором за матеріалами [5]

По-друге, спостерігається велика залежність внутрішніх виробників-експортерів від коливання цін на міжнародних ринках. Так зниження ціни на продукцію металургійної галузі України, або введення обмежень на ввезення відповідної продукції до країн Європейського Союзу, призводить до зменшення обсягів виробництва, втрати доходів підприємствами-виробниками, логістичними компаніями та державним бюджетом. По-третє, доволі часто спостерігається формування екстенсивного шляху розвитку економіки в умовах її залежності від експорту сільськогосподарської або ресурсної сировини. Це може призвести до відставання за ступенем технологічного розвитку та перетворення країни на «сировинний придаток» розвинених економік. По-четверте, ЗЕД дуже часто стає сферою протиправної діяльності. Основними видами злочинів у сфері ЗЕД, що пов'язані з митною справою є:

- контрабанда, це переміщення товарів, валюти або цінностей через митний кордон без декларування чи з приховуванням;
- митне шахрайство, це подання неправдивих даних про товар (наприклад, заниження митної вартості, неправильне визначення коду Товарної номенклатури ЗЕД або країни походження).

В обох випадках втрачаються доходи державного бюджету, створюються умови для посилення впливу на державу та суспільство злочинних організацій. Так за інформацією Держмитслужби України у 2024 р. виявлено 9409 порушень митних правил на суму 18 млрд грн [6].

Отже необхідно зазначити, що ЗЕД може бути не лише важливим фактором економічного розвитку та посилення геополітичного статусу країни, а й джерелом ризиків та загроз, що пов'язані з посиленням міжнародної конкуренції та протиправної діяльності.

Описані вище можливості та загрози для розвитку національної економіки стали факторами під впливом яких відбувалось формування сучасних стратегій державного регулювання ЗЕД, визначення цілей та методів реалізації митної справи.

Початок сучасного періоду історії соціально-економічного та політичного розвитку традиційно пов'язується з розпадом Радянського Союзу та загальносвітовими сподіваннями на швидку лібералізацію і прогрес у всіх сферах міжнародних, зокрема й економічних відносин. Розвинені країни отримали змогу концентрувати свої зусилля на розвиткові високотехнологічних виробництв, а нові пострадянські країни та країни східної Європи активно інтегрувались у систему міжнародної торгівлі стаючи учасниками Світової організації торгівлі, Європейського Союзу.

Вже протягом першого десятиліття нового, ліберального етапу розвитку в умовах дотримання принципів вільної торгівлі Україна зіткнулась з проблемами зовнішньої товарної експансії та втрати традиційних ринків збуту, які призвели до занепаду легкої та переробної промисловості і машинобудування. Низький технологічний рівень виробництва та відсутність у нових власників підприємств компетенцій у сфері впровадження інновацій, обумовили неспроможність швидкої трансформації економіки. Залежність від експорту металургійної та сільськогосподарської продукції призвели до формування економіки сировинного типу. Одночасно, орієнтовані на експорт товаро-виробники стали стикатись із запровадженням квот та підвищенням мита на їхню продукцію, перед усім у країнах Європи, які намагались захистити власних виробників. Отже наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. ліберальна митна політика українського уряду заснована на принципах вільної торгівлі, яка в економічній теорії отримала назву фритредерство, призвела з одного боку до насичення внутрішнього ринку товарами прийнятної якості, а з іншого, до занепаду великої кількості галузей національної економіки. Необхідно зазначити, що ці тенденції сформувались під впливом загальної трансформаційної кризи в якій перебувала економіка України після отримання незалежності.

Зростання конкуренції між країнами і товаро-виробниками на міжнародних ринках у ХХІ ст. все частіше супроводжується обмежувальними захо-

дами (квоти, заборони на ввезення певних груп товарів, збільшення мита, підтримка власних експортерів) з боку урядів різних країн, які намагаються захистити внутрішні ринки та збільшити надходження до державного бюджету. Відповідний підхід до державного регулювання ЗЕД отримав назву – протекціонізм.

Сучасні стратегії державного регулювання ЗЕД формуються під впливом постійного зростання складності (збільшення ризиків, загроз, можливостей та непередбачуваності) міжнародних відносин, а також посилення взаємної залежності країн у глобальному інформаційному просторі, у сфері міжнародного поділу праці, економічних, політичних та військових об'єднань. Зазначений стан міжнародних відносин обумовлює формування загального підходу до змісту державної політики у сфері регулювання ЗЕД, який можна охарактеризувати як помірний протекціонізм – формування відповідного напрямку державної політики на основі принципів «вільної торгівлі» з одночасним застосуванням заходів протекціонізму у сферах, які є найбільше чутливими для національних інтересів (захист внутрішніх товаровиробників, стимулювання розвитку бізнесу – орієнтованого на експорт, вирішення завдань обороноздатності, політичний та економічний тиск на суперників).

Відповідні стратегії відображаються в цілому у державній політиці у сфері регулювання ЗЕД, що розглядається як діяльність органів державної влади, спрямована на формування, організацію, контроль та розвиток зовнішньоекономічних відносин з метою захисту національних інтересів, стимулювання економічного зростання, активної інтеграції до світового господарства та забезпечення економічної безпеки країни.

Ця політика полягає у створенні нормативно-правової та інституційної бази, яка регулює:

- експорт та імпорт товарів, послуг, технологій, капіталів;
- валютні операції;
- митну політику і митну справу;
- взаємовідносини з міжнародними економічними організаціями;
- захист внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції (демпінгу, субсидованого імпорту тощо).

Митна справа є одним зі складових елементів державного регулювання ЗЕД, сучасні науковці розглядають її як інструментальне забезпечення митної політики держави.

Постійне ускладнення міжнародних економічних відносин обумовило формування митної політики як складної, розгалуженої системи напрямів та методів діяльності держави у сфері регулювання ЗЕД, що спрямовуються на захист внутрішнього ринку, розвиток економіки України та посилення її міжнародних позицій [7].

Особливість митної справи як елементу державного регулювання ЗЕД полягає в жорсткій правовій регламентації правил, методів та процедур її здійснення яка забезпечується нормами митного права, що містяться в його основних джерелах: Митному кодексі України, Законі України «Про Митний тариф України».

В наукових дослідженнях сформувався єдиний підхід до інтерпретації змісту поняття «митна справа», як сукупності методів і процедур проведення митної політики та відповідної діяльності державних органів у процесі її реалізації [8].

Така інтерпретація є віддзеркаленням юридично закріпленого у ст. 7 Митного кодексу України визначення митної справи, див. рис. 1 [9].

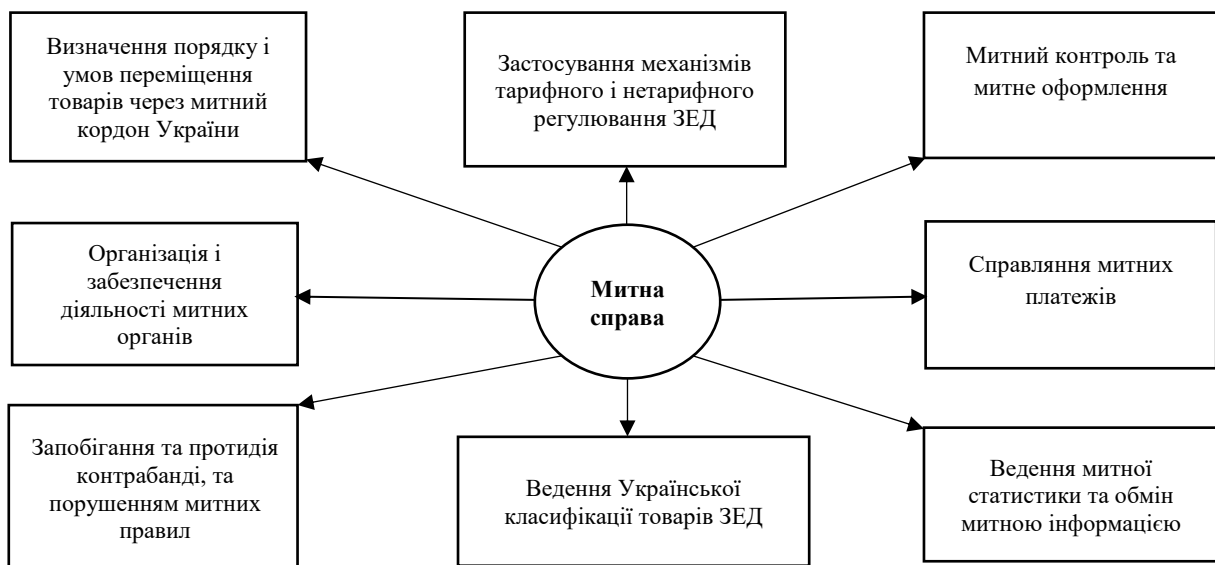

Рисунок 1. Складові елементи змісту митної справи

Джерело: власна розробка автора

Методичну та організаційну основу митної справи в Україні складають міжнародні стандарти декларування та методи визначення митної вартості товарів, а також відповідні системи класифікації і кодування товарів, автоматизовані системи ведення митної статистики.

Базові правила організації та здійснення митної справи визначені у ст. 8 Митного кодексу. Вони передбачають дотримання виключної юрисдикції України та її митних органів на її митній території; дотримання принципів законності та презумпції невинуватості; встановлення єдиного порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон; спрощення умов для здійснення торговельних операцій; правової рівності усіх суб'єктів господарювання; заохочення позитивної відповідальності суб'єктів ЗЕД; гласності та прозорості; відповідальності всіх учасників митних відносин.

Завдання та зміст митної справи розкриваються через призму функцій та підходів до ведення державної митної політики по відношенню до якої митна справа виступає інструментом реалізації.

У відповідності до ст. 5 Митного кодексу України, державна митна політика – «це система принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки та її міжнародної інтеграції» [9].

Необхідно враховувати, що державна митна політика є частиною загально політичного та економічного курсу розвитку якого дотримується уряд країни. Її формування відбувається на основі відповідних принципів та цілей розвитку (наприклад: євроінтеграція, посилення обороноздатності). Саме такі цілі, які відображають нагальні політичні та економічні національні інтереси, визначають функціональну спрямованість, підходи та методи реалізації державної митної політики.

Перелік функцій державної митної політики відображає зміст та призначення митної справи. Функція (від лат. *functio* – виконання, звершення), в цьому випадку необхідно розглядати як основне призначення, або основні види робіт, діяльності, напрями реалізації.

Аналіз історії розвитку державної митної політики вказує не те, що основними функціями завжди були: фіскальна, захисна та регулятивна [10]. Оскільки глобалізація не забезпечила стабілізації та прогресу в міжнародних відносинах, а інформатизація багатократно підвищила їх непрогнозованість, це обумовило необхідність розширення переліку функцій державної митної політики дотаким переліку: фіскальна, економіко-регуляторна, захисна, контрольно-організаційна, інформаційно статистична, міжнародно-політична [11].

Фіскальна функція митної політики полягає у наповненні державного бюджету за рахунок стягнення мита, податку на додану вартість, акцизного податку з товарів при переміщенні через митний кордон.

Економіко-регуляторна функція полягає у використанні митних інструментів як важливого засобу впливу на розвиток національної економіки, формування вигідних умов для вітчизняних виробників та регулювання зовнішньоекономічних відносин. Через систему митних тарифів, зборів та нетарифних заходів держава може сприяти розвитку пріоритетних галузей, стимулювати експорт, обмежувати імпорт певних товарів, захищати внутрішній ринок від надмірної конкуренції чи недоброякісної продукції.

Захисна функція має комплексний характер і виходить за межі суто правоохоронної діяльності, оскільки спрямована не лише на дотримання законності, а й на забезпечення широкого спектра національних інтересів. У рамках цієї функції митна політика забезпечує охорону внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції та контрабанди, захищає права споживачів і сприяє створенню умов для розвитку чесної торгівлі. Вона також спрямована на боротьбу з порушеннями митних правил, запобігання незаконному переміщенню товарів і транспортних засобів через митний кордон. Особливе значення має захист прав інтелектуальної власності, протидія монополізації ринків та підтримка антимонопольної політики.

Крім цього, захисна функція охоплює екологічний вимір, адже контроль за імпортом і експортом товарів сприяє забезпеченню екологічної безпеки. Вона також реалізується через антикорупційні заходи в системі митних органів, забезпечення судово-експертної діяльності та апеляційних процедур. Не менш важливим є збереження історико-культурної спадщини, яка може бути об'єктом незаконного вивезення, а також участь у боротьбі з міжнародним тероризмом і злочинністю. Таким чином, захисна функція митної політики виступає важливим елементом державної безпеки, поєднуючи економічні, соціальні, правові та культурні аспекти захисту національних інтересів України.

Контрольно-організаційна функція митної політики держави полягає у забезпеченні належного управління, організації та контролю за всіма процесами, що відбуваються у сфері митної справи. Вона має подвійний характер: з одного боку, спрямована на впорядкування діяльності митних органів та організацію ефективної системи їхньої роботи, а з іншого – на здійснення контролю за дотриманням митного законодавства усіма суб'єктами ЗЕД.

Зміст цієї функції передбачає формування цілісної структури митних органів, розподіл їхніх повноважень, визначення порядку взаємодії між державними установами у сфері митної політики. Вона забезпечує прозорість та узгодженість процедур митного контролю, оформлення та оподаткування товарів і транспортних засобів. Важливим її аспектом є координація діяльності митних органів з іншими державними та міжнародними інституціями, що дозволяє підвищити ефективність регуляторних і правоохоронних заходів.

Контрольно-організаційна функція також охоплює моніторинг і перевірку діяльності суб'єктів ЗЕД, аналіз їхньої відповідності чинному законодавству, контроль за правильністю сплати митних платежів і дотриманням установлених правил переміщення товарів. Вона сприяє запобіганню порушенням, оптимізації митних процедур, а також розвитку сучасних інструментів управління ризиками у митній сфері.

У підсумку, ця функція забезпечує ефективну роботу всієї митної системи, підтримує належний рівень дисципліни та законності у сфері ЗЕД, а також створює умови для стабільного функціонування митної політики держави.

Інформаційно-статистична функція полягає у збиранні, систематизації, аналізі та поширенні інформації, що формується в процесі здійснення митної діяльності. Вона спрямована на забезпечення державних органів, суб'єктів господарювання та суспільства достовірними даними про стан ЗЕД, рух товарів і транспортних засобів через митний кордон, обсяги митних надходжень, структуру імпорту та експорту, а також інші показники, важливі для прийняття управлінських рішень.

Завдяки реалізації цієї функції формується офіційна митна статистика, яка використовується для розроблення економічної та митної політики держави, прогнозування розвитку зовнішньої торгівлі, здійснення міжнародних порівнянь та виконання міжнародних зобов'язань України щодо обміну статистичними даними. Важливим аспектом є також забезпечення прозорості митних процедур і створення умов для відкритого доступу до узагальненої інформації, що підвищує довіру до митної системи.

Інформаційно-статистична функція виконує роль своєрідного «аналітичного інструменту», що дозволяє своєчасно виявляти тенденції у зовнішньоекономічних відносинах, оцінювати ефективність митної політики, контролювати виконання завдань із наповнення бюджету та захисту внутрішнього ринку. Вона є також основою для впровадження сучасних інформаційних технологій і створення електронної митниці, що забезпечує швидкий обмін даними між митними органами та іншими учасниками ЗЕД.

Міжнародно-політична функція пов'язана з реалізацією зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних інтересів держави через систему митного регулювання. Вона проявляється у формуванні митних режимів, що відповідають міжнародним зобов'язанням країни у зв'язку з участю в міжнародних організаціях (зокрема, Світовій організації торгівлі, Всесвітній митній організації), укладених двосторонніх і багатосторонніх угодах про співробітництво у сфері митної справи.

Ця функція спрямована на забезпечення гармонізації митної політики з міжнародними нормами та стандартами, створення сприятливих умов для розвитку зовнішньої торгівлі, зниження бар'єрів у взаємному доступі товарів на ринки

різних країн. Одночасно вона виконує завдання політичного характеру – сприяє зміцненню позицій держави на міжнародній арені, підвищує рівень довіри до її економічної системи, підтримує дипломатичні відносини через інструменти митного співробітництва.

Важливим аспектом міжнародно-політичної функції є також забезпечення національної та міжнародної безпеки шляхом участі в глобальній боротьбі з контрабандою, незаконним обігом зброї, наркотиків, культурних цінностей, фінансуванням тероризму. Завдяки цьому митна політика виступає не лише інструментом економічного регулювання, а й важливим чинником формування міжнародного іміджу держави, інтеграції її у світову економіку та політичну систему.

Історично склались два підходи до реалізації митної політики: протекціонізм та фритредерство. В сучасній практиці реалізації митної політики держави використовують різноманітні варіації поєднання цих підходів в залежності від політичних та економічних умов ведення ЗЕД.

Протекціонізм як підхід до митної політики держави передбачає активне використання митних інструментів з метою захисту національної економіки від надмірного впливу зовнішньої конкуренції. Він базується на встановленні високих митних тарифів, квот, обмежень та інших нетарифних заходів, які ускладнюють доступ іноземних товарів на внутрішній ринок і тим самим створюють сприятливі умови для розвитку вітчизняного виробництва.

Основна ідея протекціонізму полягає в тому, щоб забезпечити національним виробникам конкурентні переваги у період становлення та розвитку, зберегти робочі місця, стимулювати інновації та підвищення якості продукції. Такий підхід особливо актуальний у випадках, коли країна перебуває на етапі модернізації економіки або стикається з ризиком економічної залежності від імпортованих товарів.

В Україні заходи, які відносяться до політики протекціонізму часто використовуються для перешкодження імпорту товарів на які встановлені демпінгові ціни. Такі заходи передбачають встановлення антидемпінгового мита. Рішення приймає Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі після відповідного розслідування, ініціатором якого найчастіше виступають вітчизняні підприємств-товаровиробники. Приклади застосування антидемпінгового мита наведено у табл. 2.

Одночасно із захисною відносно внутрішніх виробників функцією протекціонізм має і суперечливі наслідки. З одного боку, він захищає внутрішній ринок і стратегічні галузі, з іншого – може призвести до зниження конкуренції, підвищення цін для споживачів та уповільнення інтеграції країни у світове господарство. Тому в сучасній митній політиці держави протекціоністський підхід зазвичай поєднується з елементами лібералізації, що дозволяє забезпечити баланс між національними інтересами та міжнародними зобов'язаннями.

Таблиця 2. Приклади застосування антидемпінгового мита в Україні

Рік	Товар	Країна-виробник	Мито
2025	Арматура (фітинги)	Китай, Туреччина	166,65% / 34,72%
2025	Радіатори для опалення	Китай, Туреччина	41,86% / 42%
2025	Сірники	Індія	35,7%
2025 (2020)	Цемент	Білорусь, Молдова	57,03% / 94,46%
2020	Газобетонні блоки	Білорусь	34,19%
2023-2025	Металопродукція	Китай	30-48%

Джерело: складено автором за матеріалами [13, 14]

Фритредерство (від англ. free trade – вільна торгівля) як підхід до реалізації митної політики держави передбачає її мінімальне втручання у ЗЕД і базується на принципі свободи торгівлі. Його сутність полягає у зниженні або повній відміні митних тарифів, скасуванні квот, ліцензування та інших бар'єрів для міжнародного обміну товарами й послугами.

Метою фритредерства є створення максимально відкритої економіки, де конкуренція визначається природними ринковими механізмами. Такий підхід сприяє зростанню міжнародної торгівлі, залученню інвестицій, швидкій інтеграції країни у світову економіку та забезпечує споживачам доступ до широкого асортименту товарів за нижчими цінами. Одним з приладів такої митної політики стала зона вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом, що була запроваджена у відповідності до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Угода передбачала скасування ввізного мита на більшість товарів, встановлення тарифних квот для безмитного ввезення окремих товарів (мед, м'ясо птиці, зернові, томатна паста тощо), уніфікацію українських технічних регламентів і стандартів, санітарних і фітосанітарних заходів, митних процедур, антимонопольної політики з європейськими нормами.

Разом з тим, фритредерство несе і певні ризики. Відсутність захисних бар'єрів може призвести до витіснення вітчизняних виробників більш конкурентними іноземними компаніями, втрати робочих місць у традиційних галузях та посилення економічної залежності від зовнішніх ринків. Тому цей підхід ефективний переважно для економічно розвинених держав із високим рівнем конкурентоспроможності на світовій арені.

Відіграючи роль інструментального забезпечення державної митної політики – митна справа реалізується на основі застосування нормативно визначених тарифних і нетарифних методів.

Тарифні методи пов'язані з економічним впливом через мито, тобто грошові збори, які збираються державою при перетині товарами митного кордону. Вони є традиційним і найбільш поширеним інструментом митної політики. У відповідності до чинного законодавства в Україні застосовуються такі види мита:

1) Ввізне (імпортне) мито – встановлюється на товари, що ввозяться з-за кордону, з метою захисту внутрішнього ринку, підтримки національних

виробників та наповнення бюджету (встановлюється Митним тарифом України);

2) Вивізне (експортне) мито – застосовується рідше, зазвичай на сировину або стратегічні ресурси, щоб стримати їхнє неконтрольоване вивезення та забезпечити внутрішні потреби (встановлюється спеціальними законами, наприклад: Закон України «Про вивізне (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину» від 07.05.1996 № 180/96);

3) Сезонне мито від 60 до 90 днів (Закон України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» від 10.08.1997 № 468/97);

4) Особливі мита: спеціальне, антидемпінгове, компенсаційне мито.

Спеціальне мито встановлюється відповідно до Закону України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну»:

— як засіб захисту національного товаровиробника, у разі якщо товари ввозяться на митну територію України в обсягах та/або за таких умов, що їх ввезення заподіює або створює загрозу заподіяння значної шкоди національному товаровиробнику;

— як заходи у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів та економічних угруповань, які обмежують реалізацію законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України.

Наприклад, у 2014 р. рішенням Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі було встановлено спеціальне мито у розмірі 35,6% на імпорт в Україну посуду та приборів столових або кухонних з фарфору незалежно від країни походження та експорту (класифікується згідно з УКТЗЕД за кодом 6911 10 00 00). Введення спеціального мита було обґрунтовано тим, що такі заходи позитивно вплинуть на фінансово-господарське становище національного товаровиробника, сприятимуть відновленню обсягів внутрішнього виробництва, продажів збереженню й поновленню робочих місць.

Антидемпінгове мито встановлюється відповідно до Закону України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» у разі ввезення на митну територію України товарів, які є об'єктом демпінгу, що заподіює шкоду або створює загрозу заподіяння шкоди національному товаровиробнику.

Компенсаційне мито встановлюється відповідно до Закону України «Про захист національ-

ного товаровиробника від субсидованого імпорту» у разі ввезення на митну територію України товарів, які є об'єктом субсидованого імпорту, що заподіє шкоду або створює загрозу заподіяння шкоди національному товаровиробнику.

Нетарифні методи в митній справі – це адміністративні, організаційні й правові заходи, які держава застосовує для регулювання ЗЕД. Вони обмежують або стимулюють експорт через нормативно визначені процедури, стандарти або квоти. До переліку таких методів відносяться:

1) Квотування – встановлення кількісних або вартісних обмежень на імпорт чи експорт окремих товарів (наприклад, обмеження імпорту цукру-сирця із тростини згідно із зобов'язанням СОТ до 267 тис. т. на рік).

2) Ліцензування – дозвільна система, за якою експорт або імпорт певних товарів можливий лише за наявності спеціальної ліцензії (перелік таких товарів встановлюється відповідною постановою Кабінету міністрів України щорічно);

3) Технічні бар'єри – вимоги до якості, стандартів, сертифікації, санітарних і фітосанітарних норм. Використовуються для захисту здоров'я споживачів і національного ринку (наприклад, електропобутова техніка допускається на внутрішній ринок України лише за наявності маркування СЕ – знаку, який вказує, що продукт відповідає європейським стандартам безпеки, здоров'я та охорони довкілля;

4) Митні формальності та адміністративні процедури – запровадження спеціальних правил декларування, сертифікації походження товарів, екологічних норм (наприклад, сертифікат походження потрібен для застосування нульових ставок ввізного мита);

5) Заборони (ембарго) – повна або часткова заборона на експорт чи імпорт певних товарів, зазвичай із політичних або безпекових причин (наприклад, заборона на імпорт будь-яких товарів з РФ за Постановою КМУ №426 від 09.04.2022).

Загальна мета нетарифних методів – захист економічних, соціальних, екологічних і політичних інтересів держави, регулювання ринку не лише економічними, а й адміністративними засобами.

Таким чином, тарифні методи спираються на фінансові механізми через мито, тоді як нетарифні – на адміністративно-правові обмеження і стандарти. У сучасній митній справі ці методи застосовуються комплексно, залежно від поточної ситуації у ЗЕД держави.

Отже, митну справу необхідно розглядати як сукупність засобів та відповідної діяльності державних органів з реалізації митної політики, а також ключовий елемент системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Висновки

Здійснення митної справи передбачає комплекс заходів, спрямованих на реалізацію митної політики держави та регулювання ЗЕД. До основних складових цього процесу належать:

- нормативне визначення умов тарифного і нетарифного регулювання ЗЕД;
- забезпечення митного контролю – перевірка товарів, транспортних засобів, багажу, міжнародних поштових відправлень та інших предметів, що перетинають митний кордон, з метою забезпечення дотримання вимог законодавства;
- застосування тарифного і нетарифного регулювання – виконання норм, пов'язаних із тарифними ставками, квотами, ліцензуванням тощо;
- митне оформлення – проведення процедур, пов'язаних із документальним та фактичним підтвердженням правомірності переміщення товарів і транспортних засобів через кордон;
- стягнення митних платежів – мита, податків та зборів, що передбачені чинним законодавством;
- боротьба з порушеннями митних правил – виявлення, попередження та притягнення до відповідальності за контрабанду чи інші порушення;
- захист економічних інтересів і безпеки держави – запобігання ввезенню небезпечних, контрафактних або заборонених товарів;
- збір та аналіз митної статистики – формування статистичних даних для економічного планування та регулювання ЗЕД;
- міжнародне митне співробітництво – взаємодія з митними органами інших країн і міжнародними організаціями.

Застосовуючи методи тарифного і нетарифного регулювання ЗЕД, забезпечуючи контроль справляння митних платежів та дотримання внутрішніх і міжнародних норм та стандартів, держава регулює потоки товарів через митний кордон, захищає національні економічні інтереси та безпеку. Водночас гармонізація національного митного законодавства з міжнародною практикою сприяє активній інтеграції України у світову економічну систему.

Abstract

The article examines customs affairs as an important element of the system of state regulation of foreign economic activity. The relevance of the topic in the context of globalization processes, increased international competition and European integration aspirations of Ukraine is substantiated. The problems that accompany the development of foreign economic relations are identified: increasing dependence on world markets, the decline of certain sectors of the national economy, the spread of illegal activities in the field of foreign economic activity, threats to the economic security of the state. The role of customs affairs in ensuring a balance between trade liberalization and protection of the domestic market is emphasized. The aim of the study is a comprehensive analysis of customs affairs as a component of the system of state regulation of foreign economic activity, the study of its functions, components and application practices, as well as substantiation of directions for improving the

customs policy of Ukraine taking into account global challenges and European integration processes. The objectives of the study include: analysis of the theoretical foundations of customs policy; description of the main functions of customs; study of the practice of using tariff and non-tariff regulation methods; identification of problems and threats associated with customs offenses and smuggling.

The methodological basis of the study was the analysis of regulatory legal acts, systematic and comparative approaches to the study of customs policy, generalization of statistical data and examples of modern practice of Ukraine and international experience.

The results of the study revealed the content of customs affairs, which includes customs control and clearance, collection of customs payments, application of tariff and non-tariff methods, maintenance of customs statistics, combating smuggling and customs offenses. The two main paradigms of customs policy are analyzed – protectionism and free trade and their impact on the economy of Ukraine. The functions of customs policy are determined: fiscal, regulatory, protective, control and organizational, information and statistical and international political. Special attention is paid to modern problems: threats of increased smuggling, corruption risks, dependence on imports and raw material exports, the need to harmonize Ukrainian customs legislation with international standards.

The conclusions emphasize that customs affairs performs not only a fiscal function, but also acts as an instrument for ensuring economic security and implementing the foreign policy interests of the state. Its improvement is possible by combining tariff and non-tariff measures, introducing modern control technologies, expanding international cooperation and increasing the efficiency of customs management. The need for further development of Ukraine's customs policy according to the model of moderate protectionism, which combines the principles of free trade with effective protection of national interests, is proven.

Список літератури:

1. The World Bank. Resilient, Inclusive and Sustainable Enterprise Project (P505616). October 10, 2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099101124104571950/pdf/BOSIB-61a5ecd1-331f-4508-8f84-2159e8f3a11c.pdf?utm_source=chatgpt.com.
2. UNODC. Ukraine: Organized Crime Dynamics in the Context of War, July 2025. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Ukraine/Ukraine_OC_Study.pdf?utm_source=chatgpt.com.
3. Financial Times. Tamma P. Ukraine urges EU to renew duty-free trade deal. Mar 24 2025. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ft.com/content/c04a6c5a-6775-456f-8ef4-dcc087f669a8?utm_source=chatgpt.com.
4. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України № 959-ХІІ, редакція від 26.12.2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>
5. World trade statistics. Key insights and trends in 2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/world_trade_statistics_e.htm.
6. За 2024 рік митниці Держмитслужби виявили порушень митних правил на 18 млрд грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/za-2024-rik-mitnitsi-derzhmitsluzhbi-viiavili-porushen-mitnikh-pravil-na-18-mlrd-grn-1967>.
7. Погрішук Г., Бей С. Формування та реалізація митної політики України. Економіка та суспільство. 2020. № 40. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-40-74.
8. Бережнюк І.Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти : монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2009. 543 с.
9. Митний кодекс України: Закон України № 4495-VI, редакція від 04.07.2025. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.
10. Філатов В.В. Напрямки сучасної митної політики України. Митна справа. 2009. № 4(64). С. 25-26.
11. Пашко П.В. Реалізація функцій митної політики України в умовах глобалізації. Вісник КНТЕУ. 2009. № 4. С. 6-8.
12. Про застосування остаточних антидемпінгових заходів щодо імпорту в Україну фітінгів для систем водопостачання та опалення походженням з Китайської Народної Республіки та Турецької Республіки: Повідомлення. Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі від 12.07.2025. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0016324-25#Text>.
13. Про застосування остаточних антидемпінгових заходів щодо імпорту в Україну радіаторів для опалення походженням з Турецької Республіки та Китайської Народної Республіки: Повідомлення. Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі від 18.04.2025. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0005324-25#Text>.

References:

1. The World Bank. (2024). Resilient, Inclusive and Sustainable Enterprise Project (P505616). Retrieved from: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099101124104571950/pdf/BOSIB-61a5ecd1-331f-4508-8f84-2159e8f3a11c.pdf> [in English].
2. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2025). Ukraine: Organized crime dynamics in the context of war. Retrieved from: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Ukraine/Ukraine_OC_Study.pdf [in English].
3. Tamma, P. (2025). Ukraine urges EU to renew duty-free trade deal. Financial Times. Retrieved from: <https://www.ft.com/content/c04a6c5a-6775-456f-8ef4-dcc087f669a8> [in English].
4. Law of Ukraine on foreign economic activity No. 959-XII (2024, December 26). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> [in Ukrainian].
5. World Trade Organization (WTO). (2024). World trade statistics: Key insights and trends in 2024. Retrieved from: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/world_trade_statistics_e.htm [in Ukrainian].
6. State Customs Service of Ukraine. (2024). Violations of customs rules detected in 2024 amounting to UAH 18 billion. Retrieved from: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/za-2024-rik-mitnitsi-derzhmitsluzhbi-viiavili-porushen-mitnikh-pravil-na-18-mlrd-grn-1967> [in Ukrainian].
7. Pogrishchuk, H., & Bey, S. (2020). Formation and implementation of Ukraine's customs policy. *Ekonomika ta suspilstvo*, 40. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-74> [in Ukrainian].
8. Bereznyuk, I.H. (2009). Customs regulation of Ukraine: National and international aspects. Dnipropetrovsk: Academy of Customs Service of Ukraine [in Ukrainian].
9. Customs Code of Ukraine No. 4495-VI. (2025, July 4). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> [in Ukrainian].
10. Filatov, V.V. (2009). Directions of modern customs policy of Ukraine. *Mytna sprava*, 4(64), 25-26 [in Ukrainian].
11. Pashko, P.V. (2009). Implementation of customs policy functions of Ukraine in the context of globalization. *Visnyk KNTEU*, 4, 6-8. [in Ukrainian].
12. Interdepartmental Commission on International Trade. (2025, July 12). On the application of final anti-dumping measures regarding imports of fittings for water supply and heating systems originating from the PRC and the Republic of Turkey. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0016324-25#Text> [in Ukrainian].
13. Interdepartmental Commission on International Trade. (2025, April 18). On the application of final anti-dumping measures regarding imports of heating radiators originating from the Republic of Turkey and the PRC. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0005324-25#Text> [in Ukrainian].

Посилання на статтю:

Бавико О.Є. Митна справа як елемент системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності / О.Є. Бавико // *Економіка: реалії часу*. Науковий журнал. – 2025. – № 6 (82). – С. 15-24. – Режим доступу: <https://economics.net.ua/files/archive/2025/No6/15.pdf>.
DOI: 10.15276/ETR.06.2025.2. DOI: 10.5281/zenodo.18057398.

Reference a Journal Article:

Bavyko O.Ye. Customs Affairs as an Element of the System of State Regulation of Foreign Economic Activity / O.Ye. Bavyko // *Economics: time realities. Scientific journal*. – 2025. – № 6 (82). – P. 15-24. – Retrieved from: <https://economics.net.ua/files/archive/2025/No6/15.pdf>.
DOI: 10.15276/ETR.06.2025.2. DOI: 10.5281/zenodo.18057398.

